

верждает, что все создано Богом. Проведенные исследования дают возможность, с точки зрения Библии, за авторством пророка Моисея, Пифагора, Аристотеля, Галилея, Вернадского в полной мере раскрыть суть жизни человека на Земле как космического явления, а не земного. Доказать, что основой жизни на Земле есть постоянное движение водородной и углеродной материи, что жизнь и все живое материализуется из антивещества, которая является галактическим, космическим, вечным, а жизнь всего живого как на Земле, так и на планетах Солнечной системы в состоянии вещества, это миг между своим прошлым и будущим, но эта жизнь является планетарной, тленной. Жизнь – это механизм транспортировки галактической материи как по главным энергетическим уровням Солнечной системы, так и с положительного пространства ядра планет в отрицательное пространство своих оболочек, ее видоизменение и усовершенствование.

Shlapak V.P. Microevolution as basis of life and every living thing on the earth

Three fundamental and alternative visions of human origin as well as every living thing on the Earth are researched: evolutionary, creationistic and cosmic theory. The latter did not meet with widespread support. The evolutionary world-view asserts that life on the Earth appeared and developed by itself from lower forms of organization to higher ones. The creationistic world-view asserts that everything is created by God. The investigations carried out make possible to reveal in full that the essence of life on the Earth as a cosmic phenomenon and not terrestrial according to the Biblical point of view authored by the Prophet Moses and his followers Pythagor, Aristotle, Galilei and Vernadsky. The investigations make possible to prove that the constant motion of hydrogenous and carbonic matter is the basis of living substance life, including human, that the life and every living thing materializes from antimatter, which is galactic, cosmic, eternal, but the life of every living thing both on the Earth and on the Solar System planets in the matter state is an instant between its past and its future, and this life is planetary, transitory, impermanent. The life is a mechanism of galactic matter transport both through the principal energy levels of the Solar System and from the positive space of planetary core to the negative space of their envelopes, the mechanism of modification and improvement of galactic matter.

УДК 502.74:591.5(47.81)

*Мол. наук. співроб. Б.А. Омельчук –
"Золочівський замок"*

НЕІСНУЮЧІ ДЕРЕВ'ЯНІ ЗАМКИ XVII СТ. У БРОДАХ, СТРИЮ І ЯВОРОВІ: ФОРТИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ОЗБРОЄННЯ

На підставі писемних джерел розглянуто стан замкових укріплень та їх озброєння у Бродах, Стрию і Яворові як свідчень тривалого збереження традицій дерев'яного оборонного будівництва на теренах Руського воєводства за доби його перебування у складі Польського королівства (Речі Посполитої).

Ключові слова: замок, оборонне будівництво, озброєння, Руське воєводство, Броди, Стрий, Яворів.

На теренах Руського воєводства Речі Посполитої у XV-XVII ст. існували сотні оборонних замків, дворів та інших інкастельованих споруд [15; 26]. Вплив часу та пізніші перебудови заторкнули практично усі будівлі і лише десятки з-поміж них сьогодні милують око туристів та є філіями мистецьких, музейних чи наукових установ. Чимало архітектурних пам'яток, очікуючи учених, будівельників та реставраторів, досі нагадують про себе лише живописними руїнами. Проте існують й такі об'єкти оборонного призначення, місце розташування та іконографія яких застаються невідомими. Лише

дріоніми (назви урочищ) та інші мікротопоніми інколи підказують археологам та історикам, де насправді чи бодай приблизно височів той чи інший замок або оборонний двір та допомагають ученим їх локалізувати.

Певна річ, що порівняно краще до наших днів збереглися муровані замки та оборонні двори. Дерев'яні оборонні споруди, що значною мірою були характерними для фортифікаційного будівництва на території сучасної Львівщини [18, ст. 80-87], з часом занепали, загинули у полум'ї воєн чи були розібраними. Пізніші муровані забудови місцями перекрили давніші, дерев'яні. Такі об'єкти порівняно менше приваблюють істориків, археологів та істориків архітектури, а відтак – вивчення цих пам'яток зостається украй незадовільним.

"Не призвичаєні працювати з писемними джерелами, – слушно зауважує відомий український історик В. Александрович, – нечисленні автори (не тільки з кола дослідників архітектури), "природно", не відчують такої потреби. Внаслідок цього підсвідомо утверджується погляд, нібито історія мистецтва є насамперед історією збережених чи бодай якимось чином зафіксованих візуально її автентичних "прикладів". Такому поглядові ніяк не суперечить сприйняття цілком очевидного факту, що збережене насправді є лише мізерною частиною того, що складало актуальну картину мистецького життя давно минулих епох" [3, ст. 429]. Безумовно, варто погодитися з цією абсолютно доречною думкою цього дослідника, що не лише муроване будівництво, але й дерев'яне, нині не збережене, заслуговує на посилену увагу науковців. Саме завдячуючи наполегливій пошуковій роботі В. Александровича у зарубіжних архівах, нині вітчизняні фахівці різних спеціальностей мають змогу оперувати даними відшуканих та уведених в науковий обіг інвентарних описів кількох замків Галичини і Волині, які не збереглися до наших днів [1-4].

Такими, приміром, є збережені в архівосховищах Варшави інвентарі Бродівського і Стрийського замків. Нашу увагу ці оригінальні документи привернули, позаяк саме з оборонними спорудами у цих населених пунктах пов'язано чимало подій військової історії краю, передусім – відсічі кримсько-татарським нападникам, військових походів українського козацтва у роки Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького та ін. У цих твердинях часто резидували найвищі особи держави та регіональні урядники [17, с. 88-99]. Спільними рисами цих замків є передусім матеріал, з якого їх будували – дерево. На жаль, схожою виявилась їх історична доля. Усі пам'ятки повністю знищені. Так само вони ще дуже поверхово вивчені у вітчизняній історіографії і зарубіжній історіографії [6; 8; 13; 15; 22; 23; 26; 42; 46].

У цій статті ставимо за мету розглянути військово-інженерні і конструктивні особливості Бродівського, Стрийського та Яворівського дерев'яних замків та відобразити на основі писемних документів, наукової та краєзнавчої літератури їхні оборонні потенціали, насамперед – озброєння.

Розпочнемо з Бродівського замку, якому присвячена доволі велика, але здебільш однотипна краєзнавча література [5; 10; 25; 36-38; 40; 42]. Саме тому тут лише лаконічно нагадаємо, що у 1580 р. Станіслав Жолкевський – відомий польський магнат, воєначальник, що набув слави переможця татарських орд [41], придбав у Яна та Войцеха Кам'янецьких земельні угіддя на

околиці села Броди [34, 18]. Позаяк саме цими землями пролягав давній торговий шлях із Руського воєводства у Подільське, то саме його облюбували не тільки купецькі валки, а й орди кримськотатарських можновладців. Отож частина цього шляху збігалася з "татарським шляхом", що у народі отримав назву "Чорний" [20, 15-23]. З метою захисту краю від постійних нападів ординців постала потреба побудови міцного замку. Його почали зводити посеред ставу "Копень" і уже 22 серпня 1584 р. польський король Стефан Баторій спеціальним привілеєм дозволив С. Жолкевському побудувати на ґрунті с. Броди нове місто [25, 56], яке отримало назву "Любичі" (ця назва калькувала назву родинного герба Жолкевських "Любич" (Lubicz) [48, ст. 245-253]. Проте цей топонім не прижився і ще наприкінці XVI ст. Любичі почали називати Бродами, а підміське село – Старими Бродами [25, 56-57].

У 1629 р., вже після смерті С. Жолкевського, що не мав спадкоємців чоловічої статі, Броди з довколишніми селами відійшли у власність магната і польного гетьмана Речі Посполитої Станіслава Конєцпольського [25, 57]. Він домогся від короля Владислава IV у 1633 р. зрівняння деяких прав Бродів з правами провідних міст Речі Посполитої [32, 14]. Будівництво Бродовського замку тривало до 1635 р. під керівництвом італійського архітектора Андреа дель Аква за проектом військового інженера Гійома Левассера де Боплана [24, 15-45]. Останній був одним з творців сусіднього Підгорецького мурованого замку [37, 18], а також, як переконливо доводять документи та новітні дослідження, фортифікації міста Бродів [32, ст. 308; 12, ст. 23-25]. Зокрема, запис від 20 січня 1631 р. у бродівських міських актових книгах однозначно засвідчує присутність Боплана [11, с. 78-81]. Це ж переконливо доводить і відтворення бродівських околиць на Боплановій "Спеціальній карті України", де детально нанесено тогочасними картографічними засобами принаймі 15 навколишніх сіл, деталі Бродівських міських укріплень, греблю і навіть млин. Реальну участь обох архітекторів у спорудженні Бродівських укріплень розглянуто у дослідженні польської дослідниці Терези Зарембської [51, 11]. Правдоподібно, що Андреа дель Аква вступив на службу до С. Конєцпольського після надання привілею від 5 квітня 1631 р., бо ще у 1630 р. цей архітектор фігурував у документах як "слуга Томаша Замойського" [12, 23-25]. Звідси – найвірогідніше спорудження бродівських фортифікацій започаткував або сам Боплан або ж їх зводили за його проектом. Крім того, варто зазначити, що сучасна дослідниця У. Піхурко вбачає у Бродівських фортифікаціях вплив одного з теоретиків мілітарної архітектури, який служив при дворі князя Я. Радзивіла – А. Фрейтага [26, 21].

Як цілковитий вимисел, можна сприймати свідчення козацько-старшинського літописця Самійла Величка, котрий у своєму творі пов'язує Бродівську фортецю із особою Богдана Хмельницького як конюшого гетьмана М. Потоцького. Піддавати сумніву, що фундатором замку був С. Жолкевський, а не М. Потоцький (про якого йде мова у тексті твору), до того ж вагатися щодо права власності С. Конєцпольського на Броди у цей час у нас підстав немає. Натомість добре відомо, що гостями С. Конєцпольського у Бродівському замку були польські королі Владислав IV Ваза (1646 р.), Ян-Казимир (1651 р.), який надав цьому магнатові привілеїв на пожиттєве воло-

діння всіма маєтками Корсунського староства, а також неодноразово – Ян III Собеський [45; 50].

Які ж фортифікаційні особливості Бродівського замку? На чому засновані уявлення про його неприступність? Адже нинішній стан укріплень міста Броди зовсім не справляє такого враження.

Зауважимо, що сам первісний дерев'яний замок і замкові фортифікації будували за так званою бастионною системою, що у європейській фортифікації сформувалася та була модифікована на основі новоголандської і вдосконаленої італійської систем [19, с. 319]. Укріплення замку склалися з п'яти бастионів і п'яти куртин між ними, у яких розміщувалися муровані екстрапи і сімдесят п'ять казематів усередині земляних валів, що із зовнішнього боку були обкладені тесаним каменем. З валом межував глибокий рів, а далі – болото. Увійти до замку можна було з боку міста тільки через підйомний міст крізь браму в одній із куртин. Пізніше, з метою збільшення обороноздатності Бродівської твердині, було збудовано надбрамну вежу з годинником, а перед брамою споруджено рavelін, який з'єднувався з міським оборонним валом ще одним підйомним мостом [36, 38].

Укріплення замку дуже вдало поєднувалися із бастионними фортифікаціями міста, доступ до якого закривали Львівська з південного боку та Луцька – з північного, брами.

Загалом оборонна система Бродів складалася з овальної у плані форми земляних укріплень і самого замку. Міський оборонний вал, місцями високою від 4 до 6 м і шириною в основі до 7 м, складався з десяти п'ятикутних бастионів, сполучених куртинами. Виступаючі бастиони як оборонні архітектурні елементи уможливлювали безпеку перед наступаючим ворогом незалежно від того, з якого боку він би не приступав до міста. Головним чином їх споруджували на відстані до 150 м один від одного, що давало змогу вести перехресний артилерійський вогонь. Сучасний графометрологічний аналіз, виконаний львівськими науковцями, довів, що побудова нарису первісних Бродівських міських фортифікацій полягала у напроцуд вдалій комбінації частин правильного десятикутника та двадцятикутників з наявністю спільної композиційної осі зі самим дерев'яним замком, що був вписаний у правильний п'ятикутник загальною площею 800 м² [21].

Ульріх фон Вердум – секретар французького дипломата-шпигуна Жана де Куртена, абата де Польм'є, відвідавши Броди у 1670 р., писав: "Замок добре укріплений регулярними бастионами і фосебреями, подекуди також викладеними ламаним каменем і цеглою" [27]. Саме у Бродівський замок після розгрому козаками польсько-шляхетського війська у битві під Пилявцями (21-22 вересня 1648 р.) утік С. Конєцпольський. Увересні-жовтні того ж року, підрозділи війська Б. Хмельницького утримували Броди в облозі упродовж 8 тижнів, але не здобуло ані міста, ані замку. Показово, що у червні 1651 р. дві великі гармати на поле Берестецької битви було доставлено так само з Бродів [14, с. 396]. С. Конєцпольський своїм заповітом від 22 січня 1682 р. передав місто і замок синові короля Якубові Собеському [25, 60]. Проте, який вигляд мав на той час замок, можна довідатися із мемуарів французького дипломата Франсуа-Поля Далерака, який тринадцять років перебу-

вав на службі у Речі Посполитій як довірений дворянин Яна III Собеського та секретар його дружини Марії-Казимири-Луїзи де Гранж д'Аркуїн (Марисеньки). Цей спостережливий автор описав багато галицьких замків [9]. У записі, зробленому у 1685 р., читаємо: "Місто розміщене на великій піщаній рівнині, оточене сосновими лісами та гаями... Над ними зноситься цитадель, оточена болотами з трьох сторін. Це – досконалий п'ятикутник. Бастіони муровані з цегли з різними оздобами із тесаного каменю. Жодних земляних оборонних споруд, ані також передмурів при брамі немає. Навіть рів є досить вузький, або закритий болотом, яке творить досить добрі зовнішні укріплення... Брама добре і практично збудована із широким входом. Міст підйомний, дуже довгий і обширний. Збройова площадка в середині дуже простора. Нарешті, щодо величини цитаделі самої, то вона є в тім самім плані збудована, як цитадель в Стенау (місто в Лотарингії)... На дитинцю не видно жодного дому, тільки просте дерев'яне помешкання, досить довге, збудоване на спосіб польський і призначене для проживання губернатора або коменданта цитаделі. Під бастіонами знаходиться помешкання для гарнізону зі стайнями для кавалерії... Є там гарний колодязь на дитинці і арсенал, добре оснащений і захищений. Два бастіони, фронтові до міста, мають укріплення сильно підвищенні і гармати бронзові, позначені гербом пана, який має у власності цитадель. Поміж тими гарматами є вісім або десять інших, які стріляють ядрами, що важать 12 фунтів. Є ще гармати значної величини і є ще велика кількість гармат менших. Арсенал також є забезпечений різними припасами до артилерії і війни. Тут є все, що можна уявити: є там ядра різної величини, ядра запальовальні, гранати залізні і скляні, ланцюги, шрапнелі, мортири, бомби, зброя ручна і накінець все, що служить для оборони фортець..." [21].

У 1704 р. Бродівський замок і саме місто переходять до відомої магнатської родини Потоцьких, які поступово перетворили фортецю у помпезну резиденцію. Дерев'яний палац було розібрано, а на його місці в середині XVIII ст. постав кам'яний, двоповерховий, прямокутний у плані палац. Ми не зупинятимемося за браком місця на його архітектурних особливостях. В аспекті наших зацікавлень важливе інше. Зокрема, у акті передачі міста і замку новому власникові Йосипу Потоцькому, складеному 30 січня 1704 р., особливо старанно зареєстровано стан міського арсеналу та артилерійського озброєння: "Гармата від брами до міста 8-фунтова – 1 штука, однофунтова – 1 штука, на рогу гармата трьохфунтова. На першій вежі до школи жидівської – гармати дві. Під тією вежею на валі – мортир залізних – 11 і мортир бронзових – 3... Від Смільна на рогу – гармати дві: одна двадцяти фунтова, друга – восьмифунтова. На вежі від Радзивилова – гармат двадцятифунтових – 2 штуки..." [33, 28]. Окрім цих даних, у документі фіксуються й інші предмети: порохівниці, 9 бочок з порохом, запальні бомби, олов'яні шрапнелі, залізні, шкіряні та скляні гранати, металеві ядра на ланцюгах і дротах, мушкети, мортири і т.д.

Як і у центрі Руського воєводства Львові, у Бродах так само за ремісничими цехами закріплювали окремі відтинки міського валу, що її у разі військового нападу боронили цеховики та інші мешканці міста. Утім багато в чому безпека містян залежала від раптовості нападу на чисельності нападників. Так, у 1696 р. Броди таки пограбували і спалили ординці.

Іншим стратегічно важливим об'єктом на Львівщині у XVII ст. був дерев'яний Стрийський замок. Нагадаємо, що в XI-XIII ст. землі Стрийщини входили до складу Галицько-Волинського князівства (Руського королівства), а оборонна система на перетині важливих торгових шляхів, один з яких йшов вздовж північних схилів Карпат, а другий допроваджував до карпатських перевалів, безумовно, сприяла динамічному розвою поселення. Згідно із народноетимологічним твердженням, "свою назву місто Стрий отримало від назви річки, однієї з найбільших приток Дністра, на берегах якої воно постало. Стрий, як назва річки, означає "течія", "пливуча вода" (слова з тією ж основою – струм, струя)"[29]. Відгідронімну версію походження назви міста обстоює й відомий український мовознавець М. Худаш [31, с. 352]. Утім, позаяк навіть приблизна дата заснування Стрия невідома, то якраз його архаїчна назва недвозначно доводить, що в основі цього астіоніма, правдоподібно, лежить не апелятив стрій "брат батька", а, не виключаємо, утвір, що виник "внаслідок усічення слов'янських автохтонних власних імен-комполітів ... типу Dalestryj, Domastryj, Jarostryj" [30, с. 280]. Звідси, першим будівничим Стрия цілком міг бути чоловік зі схожим іменем, який й надав назву цьому поселенню.

У другій половині XIV ст. Стрийщина як і вся Галичина потрапила під владу Польського королівства. У актових джерелах перша письмова згадка про Стрий датується 1385 роком [8, с. 789]. У 1387 р. польський король Владислав-Ягайло передав Стрийщину в удільне держання своєму братові Свидригайлові, а невдовзі – Федорові Любартовичу [8, с. 789]. Це поселення стало не лише важливим економічним, а й адміністративним осередком. У 1431 р. Стрий отримав міське право з усіма його інституціями. Стрийські укріплення на початку XV ст. "склалися із замку з південної сторони та міських фортифікацій, що становили навколишній земляний вал та другий вал з частокілом, який відділяв Ринкову площу від передмість" [26, с. 206]. Вочевидь, що зміцнення давніх укріплень для міста на "татарському шляху" були украй необхідними [20, с. 15-23]. Згідно з першою документальною згадкою про Стрийський замок від 12.07.1472 р. про позику у магната Андрія Оссолінського, що її взяв король Казимир Ягайлович, дізнаємося про належні замкові довколишні села [26, с. 206]. Їхні мешканці знаходили за міськими та замковими укріпленнями прихисток під час ворожих наскоків. Усе ж ординці вряди-годи плондрували місто. Так, у 1523 р. під час одного із таких раптових набігів Стрий зазнав цілковитого знищення. Не менші спустошення та руйнації спричинив й кримськотатарський набіг у 1634 р. Мабуть, на початку XVII ст. відбувалася й реконструкція чи відбудова замку вже як бастионної фортеці. Про вигляд Стрийського замку можна здогадуватися лише на підставі гіпотетичної реконструкції, здійсненої на підставі багаторічних пошуків писемних джерел про цю твердиню у багатьох українських і зарубіжних архівах чудовим знавцем української кастеології О. Мацюком [15, с. 72]. Цей вчений звернув увагу, що "під час визвольної війни 1548-1654 рр. уся навколишня шляхта, в т.ч. і дрогобицька, заховалася у Стрию" [15, с. 72]. Отож, Стрийський замок навіть на регіональному рівні мав чимале оборонне значення. Сюди ж, прямуючи на з'єднання з військом угорського князя Д. Ракоці, приступило українське козацьке військо у 1657 р.

З виявленого В. Александровичем інвентаря Стрийського замку дізнаємось, що вхід до нього боронила дерев'яна брамка, над якою розташовувалось окреме невелике приміщення для сторожі і до якої примикали інші будівлі службового призначення. Від брамки через ставковий звивистий місток можна було потрапити до власне замкової брами, змайстрованої з дубових паль та соснових дощок. Цю браму так само споруджено із кількома надбрамними приміщеннями з дахом, помальованим фарбою, що його увінчувала гарна вежа з королівським гербом [2, с. 527-528]. Інші приміщення замку були також дерев'яними, за винятком двох мурованих скарбівців. З дерева побудовано також замковий арсенал [2, с. 528]. Щодо його вмісту, то він, за цим документом, так само був чималим. Зокрема у ньому згадуються 16 бочок грубого пороху, а "у великій бочці середнього пороху висипано бочок три або чотири", "кулі до гармат менших і більших, і до гаківниць в трьох бочках, але неповні бочки". Далі фігурують артилерійське приладдя, жовнірське обмундирування, 80 мушкетів, 7 мушкетних стволів, 5 гаківниць та шоста без ложа. На призамковому подвір'ї згадані ще 4 гаківниці. Окремо зазначено, що у замкового писаря Шмуля Хаїмовича знаходяться ще 10 мушкетів. У Стрийському замку було всього п'ять гармат: три малі і дві більші [2, с. 533].

Щодо самої новозбудованої (на 1696 р.) палацової споруди, то будівничі звели її з дерева на кам'яному фундаменті. Візитатор відзначив незавершене будівництво обходу навколо фундаменту. Дерев'яний палац складався з 12 кімнат з альковом, чотири з яких ще не мали підлоги та опалювальних печей. Викінчені кімнати мали кахляні печі, причому самі кахлі були прикрашені орлами, а інші "непростої роботи" чекали на пічника у скарбівці. Обабіч цього нового палацу розташовувались раніше збудовані дерев'яні десятикімнатні будівлі з парадними кімнатами, так само названі візитатором "палацями". Палацовий комплекс прикрашала вежа з житловим приміщенням, що її увінчувала баня з королівськими відзнаками. Правдоподібно три інші вежі були на той час розібраними [2, с. 526].

Особливу увагу у документі звернено на опис парадної їдальні, передусім – каплиці з окремим критим ходом знадвору, розписаної сценами з історії святого Іоанна Хрестителя, знаками королівської гідності, що на думку В. Александровича, свідчить про патрональний характер розписів [2, с. 526]. З каплиці критою галереєю можна було потрапити до давніших будівель Стрийського палацового ансамблю. Зокрема, на місці, де раніше розташовувалась "стара брама", у часи візитатора містилася резиденція адміністратора та зала замкового суду. Окрім приміщень житлового призначення у замку містилися дерев'яні комори та інші приміщення господарського призначення [2, ст. 532-533].

Більш за все від випробування часом та комуністичного вандалізму другої половини ХХ ст. постраждав Яворівський замок. Оборонний двір у Яворові, правдоподібно, існував ще у княжі часи, що опосередковано засвідчує відантропонімне походження назви цього населеного пункту (давньоукраїнське Яворь, польське Jawor, чеське Javor, хорватське Javor, болгарське Явор, російське Явор) [30, ст. 295]. Яворів згадується у актових джерелах під 1376 р., коли князь Володислав Опольський надав у володіння суміжні з ним

поселення Нове Селисько та Порудне братам Рейгольду і Нитку. Як місто з кінця XV ст. Яворів мав статус королівщини і ним почергово володіли як заставою кілька магнатів. Одна з перших писемних згадок про Яворів датована 1408 р. Того року познанський каштелян Андрій з Шамотул надав шевському цеху Яворова право на утримування десятиох яток. Король Сигізмунд Август у 1569 р. підтвердив міський статус Яворова та заснував тут одне з найбагатших староств. У 1495 р. в місті існував замок. Він згадується у документі 1619 р., де йдеться про передачу староства разом зі селами та фільварками коронним підчашим Адамом Ієронімом Сенявським підстарості Філіпові Риківському [44, ст. 519-521]. У 1639 р. Яворів відійшов до Якуба Собеського, а після його смерті в 1647 р. старостою став його син Ян [26, ст. 223-224]. У 1661 р. польський люстратор фіксував, що резиденція міських старост є над ставом. Замок був оточений валом. Невеликих розмірів житловий дерев'яний дім "з чотирма помешканнями (izbami) з гданськими вікнами" був вкритий гонтом. Впадали в око прикрашені позолотою двері. На другому поверсі розміщувалась велика зала на вісім вікон. У будинку містилася мурована скарбниця. Кухня розташовувалася над ставом, поруч з оселею кухаря. Біля неї власники замочку спорудили дерев'яний місток, що допроваджував до лазні з фонтанами. З будинком та спорудами господарсько-побутового призначення межував новозакладений "італійський" сад. На в'їзді до Яворівського замочку була на пагорбку брама з невеликою кутовою вежею [49].

Ще під час старостування майбутнього короля Яна III Собеського, а найбільше після його коронації, яворівська резиденція вступила в період свого найвищого розквіту. У цьому замочку королівська родина Собеських усамітнювалась неодноразово і Ян доклав особливих зусиль, аби його улюбленій дружині Марисенці він припав до вподоби. Призамковий садовий ансамбль прикрасили альтанки та скульптури і незабаром про нього заговорили як про один із найгарніших ландшафтних парків у Речі Посполитій. Одна з прогулянкових доріжок парку вела до звіринця. На островці посеред ставу збудували невеликий маяк.

Про загальний вигляд резиденції дізнаємось з кількох документів. Щоправда, більшість інформації у них стосується оточення палацу. Сад, як описує його у мемуарах Ян Владислав Пошобут Одланицький, був справжнім земним раєм "що має в собі різні фонтани і альтанки" та інші мистецькі витвори [47, ст. 327-318]. Згадуваний вже Далерак, відзначив й інше: "Королівський замок, хоча побудований з деревини, є дуже гарний, однаковою мірою з зовнішньої сторони, так і внутрішньої. Обширний, а навіть захисний проти татар".

Окрім свого оборонного призначення та функції літньої резиденції, Яворівський замок не раз ставав місцем офіційних посольських прийомів. Так, приміром, роком пізніше після Віденської перемоги сюди прибули посол імператора Леопольда та інші високопоставлені гості з багатими подарунками для короля, королеви та їхнього сина Якуба. Аби розмістити численних гостей, біля палацу споруджуються нові житлові будинки із чотирма вікнами на фасадній стіні. Один із них облюбувала собі для проживання Янова сестра Катерина Радзивілл, у іншому жила старша сестра Марії-Казимири маркіза де Бетюн [49].

Апартаменти короля прикрашала дорогоцінна зброя: оздоблені золотом та коштовним камінням шаблі, щити і колчани, які дістались йому як трофеї після битви під Віднем, дорогоцінний годинник, килими та вироби ремісників Сходу, про що довідуємось із дуже детального переліку вмісту королівського скарбівця [43, с. 248-255]. Дорогоцінною зброєю, що зберігалась у цій маленькій резиденції, можна було б озброїти значний військовий підрозділ.

Згідно з матеріалами люстрації 1716 р., до королівського палацу вели дубові двері. Головна зала мала шість вікон. Чотири кімнати названі "порцеляновими", тобто їхні стіни були оздоблені фаянсовими плитками. Одна з цих кімнат свого часу слугувала опочивальнею королеві Марії-Казимирі. Поруч неї містився невеликий тривіконний альков. У королівському кабінеті стелю пофарбовано у блакитний колір. Іншою окрасою приміщення був доладний камін. Стіни цього та інших покоїв прикрашали гобелени. Доповнювали інтер'єр художні меблі: столи, дивани, крісла, комоди в китайському стилі, родинні портрети, годинники, люстри і канделябри. У палаці люстратор 1716 р. зафіксував вже дві муровані скарбниці (до речі, у Яворові свого часу знаходився королівський монетний двір) [49].

Востаннє Ян Собеський перебував у Яворівському замочку півтора місяці в 1691 р. У 1698 р. королева-вдова Марія-Казимира передала це помістя своєму старшому синові Якубу, але той був у ньому нечасто. У 1703 р. в Яворівському замочку зупинявся на постій польський король Август II, роком пізніше – шведський король Карл XII, а в 1711 р. – російський цар Петро I. Від 1716 р. до 1772 р. Яворів належав польській родині Мнішеків. За цей час він почав занепадати, що підтверджено у люстрації 1771 р. [16]

Як бачимо на прикладі розглянутих трьох оборонних споруд, дерев'яні конструкції широко використовувались під час будівництва різних за розмірами та призначенням замків. Упродовж XVII ст. Стрийський і Яворівський дерев'яні замки зазнали значної перебудови. Перший як реконструйована фортеця бастионного типу продовжував виконувати свої оборонні функції, але у ньому поступово зосереджувалось й адміністративно-судове життя міста, що наклало свій відбиток на пристосування замкових приміщень до нових потреб. Яворівський дерев'яний замочок поступово втрачав своє оборонне призначення та трансформувався в одну з королівських літніх резиденцій. Його інвентарні описи посвідчують майже повну втрату ним оборонної ролі в околиці і перетворення колишнього замочку у великопанську добре облаштовану садибу. Найкраще поєднання найновіших на той час досягнень військово-інженерної думки та архітектурних нововведень з давніми місцевими традиціями дерев'яного будівництва спостерігається на прикладі Бродівського дерев'яного замку XVII ст. Як і у сусідньому Золочівському замку, у ньому так само замкові споруди до часів пізніших перебудов і нового будівництва зводили виключно з дерева.

Відповідно до функціональних змін поійменованих замків, формувався та поповнювався їхній арсенал та озброєння. Практично у кожному замку був запас пороху та вогнепальної зброї. Треба думати, що за винятком гармат названа кількість озброєння була неповною, адже зброя на той час була дорогою, а особовий склад надвірних військових контингентів чи малочисельних

замкових залог мав ще й персональну холодну та вогнепальну зброю. Документи переконливо доводять найкращий стан озброєння у Бродівському дерев'яному замку. Саме він у XVII ст. за ступенем обороноздатності входив до першої десятки замків Львівщини.

Література

1. **Александрович В.** Інвентарі замків у Старому і Новому Заславі XVII століття // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2005. – № 5. – С. 533-557.
2. **Александрович В.** Інвентарі замків у Стрию і Калуші з кінця XVII століття // Дрогобицький краєзнавчий зб. – Дрогобич, 2003. – Вип. VII. – С. 524-538.
3. **Александрович В.** Інвентарний опис дерев'яного замку 1542 р. в Медиці // Дрогобицький краєзнавчий зб. – Дрогобич, 2002. – Вип. VI. – С. 429-435.
4. **Александрович В.** Опис замку в Бродах 1689 року // Український археографічний щорічник. – Київ-Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8.9. – С. 560-565.
5. **Броди і Брідицина.** Історично-мемуарний зб. – Книга II. : Броди, 1998. – 689 с.
6. **Гаськевич О. та ін.** Замки Західної України. Історія. Фотографії. Карта-схема : путівник. – б.м., б.д. – 96 с.
7. **История Украинской ССР.** – К. : Вид-во "Наук. думка", 1983. – Т. 3. – 591 с.
8. **Історія міст і сіл УРСР.** Львівська область. – К. : Гол. ред. УРЕ., 1968. – 979 с.
9. **Качур І.** Жовква, Золочів, Олесько та підгірці в мемуарах Франсуа-Поля Далерака (1680-ті роки) // Треті "Ольжині читання". – Пліснеськ, 31 травня 2008 року. – Львів, 2009. – С. 78.
10. **Клепарчук С.** Дорогами і стежками Брідицини. – Торонто-Онтаріо, 1971. – 101 с.
11. **Кметь В.** Документ бродівських міських актів у 1631 року із згадкою Гійома Левассера де Боплана // Боплан і Україна : зб. наук. праць. – Львів, 1998. – С. 78-81.
12. **Кравцов С.** Містобудівельна історія Бродів та Гійом Левассер де Боплан // Брідицина. Літературно-краєзнавчий журнал. – Броди, 1997. – № 13. – С. 23-25.
13. **Лесик О.В.** Замки та монастирі України. – Львів, 1993. – 176 с.
14. **Львівська національна наукова бібліотека України.** Відділ рукописів. Фонд Оссолінських. – № 225/II. – Арк. 396.
15. **Мацюк О.** Замки і фортеці Західної України. – Вид. 2-ге. – Львів, 2009. – 200 с.
16. **Невідомий, але улюблений.** [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.castles.cjv.ua.jaworow-zamek.html>.
17. **Омельчук Б.** Архітектурно-ландшафтні вподобання Марії-Казимири д'Аркуїн та будівельні нововведення в оборонних замках-резиденціях Галичини останньої третини XVII ст. // Жовква крізь століття : науковий зб. – Жовква, 2010. – Вип. 1. – С. 88-99.
18. **Омельчук Б.** Деревина та камінь в оборонному будівництві Старосамбірського Підгір'я у XIII-XVI ст. // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 80-87.
19. **Омельчук Б.** Оборонні споруди Золочева у XV-XVII ст. // Старий Луцьк. Науково-інформаційний зб. ЛДІКЗ. – Луцьк, 2010. – Вип. VI. – С. 310-321.
20. **Омельчук Б.** Організація оборони міст Руського і Белзького воєводств на "татарських шляхах" у другій половині XV-XVI ст. // Мандрівець. – 2010. – № 1. – С. 15-23.
21. **Онищук Я.** Фортеця в Бродах // Голос відродження (Броди). – 1992. – 9 вересня.
22. **Палков Т.** Замки Львівщини. Історія та легенди : путівник. – Львів, 2007. – 64 с.
23. **Палков Т.** Львівська область. Найцікавіші місця : путівник. – Львів, 2008. – 64 с.
24. **Перналь Андрій Б., Ессар Денніс Ф.** Гійом Ле Вассер де Боплан – військовий інженер, картограф, автор // Боплан і Україна : зб. наук. праць. – Львів, 1998. – С. 15-45.
25. **Площанський В.М.** Галицько-руський торговельний город Броди // Науковий збірник Галицько-руської матиці. – Львів, 1868.
26. **Пшик В.** Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII-XVIII ст. Каталог-інформатор. – Львів, 2008. – 239 с.
27. **Сварник І.** Україна очима іноземця. Ульріх фон Вердум. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672... через королівство польське... // Жовтень. – 1983. – № 9 (467). – С. 84-100.
28. **Созанський І.** З минувшини м. Бродів: Причини до історії міста в XVII ст. – Львів, 1911. – 112 с.
29. **Стрий.** [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.stryi.com.ua>.

30. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних імен). – Київ, 1995. – 361 с.
31. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відарпеліативні утворення). – Львів, 2006. – 450 с.
32. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 58.
33. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 146. – Оп. 79. – Спр. 211.
34. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 137. – Оп. 1. – Спр. 1.
35. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 364. – Оп. 1. – Спр. 182.
36. Чобіт Д. Броди. Краєзнавчий путівник. – Львів, 1984. – 56 с.
37. Чобіт Д. Підгірці. Історико-архітектурна перлина України. – Броди, 1998. – 88 с.
38. Чобіт Д.В. Броди // Прапор комунізму (Броди). – 1988. – 19, 21 квітня.
39. Aftanazy R. Jaworów // Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – T. 7. Województwo ruskie, Ziemia Halicka i Lwowska. – Warszawa-Kraków, 1995. – S. 308-316.
40. Barącz S. Wolne miasto handlowe Brody. – Lwów, 1865.
41. Besala J. Wielcy hetmani Rzeczypospolitej. – Warszawa : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1983.
42. Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej // Teka Konserwatorska Galicyi Wschodniej. – Lwów : Druk. W. Szyjkowskiego, 1892. – R. I. – S. 3-70.
43. Czołowski A. Skarbiec Jaworowski Jana Sobieskiego w 1672 r. // Broń i Barwa. – R. 3. – 193. – Nr. 11-12. – S. 248-255.
44. Dziedzicki L. Jaworów // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. 3 / Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa, 1882. – S. 519-527.
45. Jan III Sobieski H. Janina (1629-1696) // Polski słownik biograficzny. – T. 10. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962-1964. – S. 413-422.
46. Kalinowski W. Miasta polskie w XVI i pierwszej połowie XVII wieku // Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. – 1963. – Z. 3-4. – S. 167-225.
47. Poczuć Odlanicki J.W. Pamiętnik. – 1640-1684 / Oprac. A. Rachuba, Warszawa, 1987. – S. 317-318.
48. Sosnowski O. Studium pierwotnego założenia (1586 r.) i obwarowania (1630-1635) miasta Brodów // Biuletyn Historii Sztuki i Kultury. – 1933/1934. – Z. 2, № 4. – S. 245-253.
49. Webersfeld E. Jaworów. Monografia historyczna, etnograficzna i statystyczna. – Lwów, 1909.
50. Wójcik Z. Jan Sobieski 1629-1696. – Warszawa, 1994.
51. Zarebska T. Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego. – Warszawa, 1975.

Омельчук Б.А. Несуществующие деревянные замки XVII ст. в Бродях, Стрию и Яворове: фортификационные особенности и вооружение

На основании письменных источников рассмотрены состояние замковых укреплений и их вооружение в Бродях, Стрию и Яворове как свидетельств длительного сохранения традиций деревянного оборонного строительства на территории Русского воеводства во времена его пребывания в составе Польского королевства (Речи Посполитой)

Ключевые слова: замок, оборонное строительство, вооружение, Русское воеводство, Броды, Стрий, Яворов)

Omel'chuk B.A. Non-existing wooden castles of XVII century in Brody, Stryi and Yavoriv: fortification features and armament

In the article on the basis of writing sources, condition of castle fortifications and their armament in Brody, Stryi and Yavoriv as an evidence of durable preservation of traditions of wooden defensive building on the territory of Ruska province during the period of its belonging to the Polish kingdom (Polish-Lithuanian Commonwealth) is being examined.

Keywords: castle, defensive building, armament, Ruska province, Brody, Stryi, Yavoriv.